ПЕНЧО СЛАВЕЙКОВ

ИЗДАВА МИНИСТЕРСТВО НА ИНФОРМАЦИЯТА И НА ИЗКУСТВАТА
УРЕДНИК: ОГНЯН КАРАСТОЯНОВ
ХУДОЖНИК: МАША ЖИВКОВА
СОФИЯ, ЮНИ, 1947 ГОДИНА

ЧОВЕКЪТ

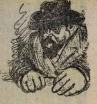

Карикатура от Ал. Божинов

Пенчо Славейков не е от ония „знаменитости", които губят от очарованието си, щом се доближим до тях. Напротив, и ония, които слабо са се интересували от творбите му, при общуването си с него, неволно са се подавали на обаянието на неговата личност. Човекът у него не се покрива напълно с писателя — много страни от първия са останали неизразени или недоизразени от втория. Това знае всеки, който е имал непосреден досег с него — той само е могъл напълно да почувствува богатството на неговия дух, неотразимото действие на неговата сложна и силна личност. Говори се, че бил саможив, недостъпен, своенравен, упорит и груб. В същност той е бил такъв само за някои люде. „Към обикновения човек той биваше много снизходителен. . ., но към твореца много строг", казва Мара Белчева. Казват го и всички, които са го познавали отблизо. Константин Мутафов например твърди, че като директор на Народния театър съвсем не бил упорит, „инат" — напротив, щом се убедял, че не е прав, отстъпвал. А наистина е бил упорит, когато бил убеден в правотата на схващането си. Груб, злъчен и циничен е бил, когато е бивал предизвикван, но към всички, които са се доближавали към него с доверие, е показвал голяма доброта и човечност. Съвсем не бил затворен и недостъпен, а много общителен и е умеел да бъде и задушевен и сърдечен. „У Пенчови в къщи винаги изглеждаше празнично... защото с такава сърдечност посрещаха той и другарката му своите гости..., защото смехът му беше като на дете"..., казва Дора Габе, дори Йор. Маринополски, който не веднаж е излизал на боева позиция срещу него, изповядва („Съвр. мисъл, г. IV"): „Пенчо прояви такова благодушие, тъй непринудено се държа (в срещата им в Лайпциг), тъй много и охотно приказва, щото аз забравих страха си и се отдадох на друго чувство — на удоволствието да наблюдавам Славейкова... За него без преувеличение може да се каже същото, което Алкивиад казва за Сократа: появяването му сред нас ни действува като свеж лъх, то ни правеше по-достойни човеци... Той обичаше да се смее на шегите, които остроумни другари си правеха с него..." А д-р Н. Михов определя времето, през което е работил заедно с Пенчо Славейков в Народната библиотека, като „един дълъг празник". Човекът, който минаваше за горд нитчеанец, в същност бил извънредно мек и милостив — готов да даде всичко, каквото е имал, на молещия за услуга. Безпомощен като дете в паричните си разходи, той е страдал постоянно от това и се нуждаел от опекун в това отношение... Винаги независим, неспособен да направи каквато и да е концесия със съвестта си, показващ една „ударна прямота" и необикновена смелост. Където е бил обаче неосведомен, несигурен в знанието си, охотно е приемал упътвания и съвет. Индивидуалистът, който презираше тълпите, бил пожелал няколко месеца преди уволнението си от Народната библиотека да напише работнически марш..., а като директор на Народния театър шествува, начело на шумни тълпи, из Македония и им говори импровизирани речи.

Той изявяваше може би най-пълно качествата на богато надарената си и темпераментна личност в беседите и речите си. Славейков беше действително забележителен сказчик, увличащ не само с изобилието на остроти и духовитости, с бляскави хумористични сравнения, но и с умението си да придаде на тона си онази изразителна сила и внушение, които приковават. В такива моменти, особено когато гласът му трепереше в изблици на благороден гняв, а тъмният му поглед мяташе светкавици, в цялата му настръхнала и внушителна фигура имаше нещо действително величаво...

Умееше като никой друг да рецитира стиховете си. Паметно е за всички (които са присъствували) четенето, що устрои в една от университетските аудитории на свои работи от „На острова на блажените".

При наличността на всички тия качества, мисля, че крайните прояви на неговия индивидуализъм са израз не само на увлечение, характерни за времето, (тогава беше епохата на Нитче и Ибсена), и в тях има немалко поза и афектация, но да се изострят до тая степен у Славейкова покрай личната несрета на поета, много са допринесли условията на нашия духовен живот през това време.

Малчо Николов

СЛАВЕЙКОВ В НАРОДНИЯ ТЕАТЪР

За освиркването на цар Фердинанд и оставката на един министър. Един слух, който излиза верен. Славейков се провиква: „Г-да, аз нямам работа с разбойници". Пенчо Славейков разговаря с едно муле на сцената.

Още с напущането на „Славянска беседа" и преминаването на трупата в новия театър, мнозинството от първите артисти и артистки бяха сериозно загрижени за бъдещото управление на Народния театър. Каквито и големи заслуги да имаше тогавашния интендант г. Ил. Миларов, те не го намериха приготвен да се справи с големите художествени задачи, понеже нямаше потребния авторитет и нужната подготовка да бъде ръководител на новия театър.

Артистическият директор И. Шмаха, макар и да минаваше за човек с голяма опитност, той не беше в състояние да направлява и административния апарат, от който в голяма степен зависеше правилното развитие на този важен културен институт.

Поради големите и сериозни демонстрации, които станаха при откриването на новия театър на 3 януари 1907 год. — освиркването на цар Фердинанд от студентите — м-рът на народното просвещение проф. д-р Ив. Д. Шишманов и интенданта на театъра И. Миларов бяха принудени да си подадат оставките.

Загрижеността на артистите се увеличи още повече, когато беше назначен за управляващ Народния театър началника на отделение при М-вото на просвещението г. Никола Лазаров. За новия театър бе потребен не само човек с административни познания, но човек с име и голям авторитет, който да внушава респект на всички театрални служители.

Слухът, че Пенчо Славейков щял да бъде назначен за директор искрено зарадва всички ни, защото в неговото лице ние виждахме човека, който ще може да се справи със всички мъчни проблеми за поставянето на Народния театър на подобаваща висота. За щастие, слухът за Пенчо Славейков излезе верен и положението се промени много бързо. Временният управляващ театъра Н. Лазаров бе освободен и в края на март 1908 г. Пенчо Славейков застана начело на Народния театър.

Мнозина се произнесоха най-ласкаво за него. Разбира се имаше и противници, които не вярваха в неговото творчество.

Идването на П. Славейков се посрещна не само от артистите, но и от всички литературни среди с голям възторг и пълно доверие. В негово лице всички виждаха големия авторитет, силния човек по воля и характер, всестранния познавач на изкуството изобщо и тънкия естет. И Славейков в най-скоро време оправда всичкото онова доверие, с което предварително още бе обсипан вътре в театъра и вън от него.

Артистическият директор И. Шмаха посрещна Пенчо Славейков на сцената и с няколко приветствени думи го представи на целия персонал. Между другото, Шмаха в заключение на своята реч подчерта силно думите: *„Този е нашия управител, нашия интендант, нашия господар"*. . .

Пенчо Славейков развълнуван, приближи се, стисна силно ръката на Шмаха и, очевидно недоволен от последните му *плебейски изрази*, в заключение на своята реч към персонала каза: „Аз считам, г-да, за излишно да се здрависвам с всички, както прави Антонио в „Юлий Цезар", понеже аз нямам работа с разбойници". . .

По-нататък след известно наблюдение начина на водене репетициите, Славейков не се ограничи само с директорството си, но той напусна канцеларията, слезе на сцената и в едно кратко време той измести Шмаха и сам пое режисирането на пиесите. Още с първото си появяване Славейков обая и порази всички с оная своя обширна подготовка за подробно, тънко и вярно творчество на сцената. Той водеше репетициите с тихи забележки и с подробни обяснения, това, което липсваше в Шмаха. С тези ценни качества той в скоро време привърза всички към себе си.

Артистическият директор И. Шмаха се намери в неловко положение и се чудеше какво да предприеме, за да се избави от подобно комично положение, в което той съвсем неочаквано бе изпаднал! . . . Когато Славейков режисираше „Младост" от Макс Хилбе, Шмаха не дохождаше на сцената, но заставаше зад кулисите и от там наблюдаваше играта на артистите и се вслушваше в бележките, които Славейков правеше. По всичко изглеждаше, че Шмаха се чувствуваше дълбоко засегнат и душевно сломен, но се въздържаше пред артистите и нищо не говореше за П. Славейков.

Веднаж запитах Шмаха какво му е мнението за режисьорските дарби на Славейкова, той само се подсмихна и лаконически отговори: „Не ме интересува този въпрос, г-н Попов и затова нищо не мога да Ви кажа. . . Понеже М-вото не пожела да поднови договора ми, аз повече не мога да остана тука и се готвя да си замина за Прага. . ."

При тези думи очите му се наляха със сълзи. Но нека продължа за Славейков.

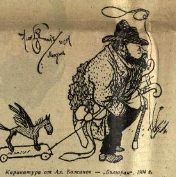

Карикатура от Ал. Божинов — „Българан", 1904 г.

Често пъти биваха съпровождани със свойствените нему ирония и сарказми и с бодливи подмятания към ония артистки и артисти, които мъчно възприемаха и усвояваха неговите бележки.

„Като че ли с моите крака ходите"? — Както е известно той имаше паралич в нозете и мъчно се движеше. Или „защо крещиш и цепиш въздуха като газена тенекия", или „не се блещи като таласъм" и пр. По тоя начин той работеше, като искаше от артистите естествена, правдива и непристорена игра.

Славейков в кратко време успя да въведе такава строга дисциплина в театъра, че всички се страхуваха от него.

Често пъти, вечер през време на представлението, той дохождаше тайно на сцената да провери дали всичко е в ред. Като съгледаше някое външно лице да надзърта от някоя дупчица на кулисите, Славейков тихичко го издебваше, доближаваше се до него и както го удареше с бастуна си, лицето силно се стряскаше и незнаеше от страх какво да каже.

— Какво дириш тука, муле недно? . . . Скоро да напуснеш сцената и други път да не съм те виждал тук!. . . И като го подбереше с бастуна си, изгонваше го вън от театъра. Той не позволяваше не само на външни лица, но и на незаетите в пиесата артисти и артистки да кръстосват по сцената и да надзъртат от кулисите.

Тъй или инък, но дебютът на Пенчо Славейков беше напълно сполучлив. Той внуши на публиката и на артистите, че той е една безценна сила за нашия театър, че неговото истинско призвание е в театъра, където го очакваше едно великолепно и полезно бъдеще.

При всичките му отлични и безспорни качества като ръководител на този културен институт, Пенчо Славейков се увлече и прояви известни слабости, които се отразйха вредно на материалните интереси на Народния театър. Счетоводителят С. Джуджев често пъти се оплакваше, че от „мъка не можал да си намери мястото", поради големите дефицити, които дават известни пиеси и въобще вследствие репертуарната политика на Славейкова, който бе изхвърлил, както споменувам във втория си том, от реепртуара всички доходни пиеси, като „Възкресение" от Толстой, „Доходно място" от Островски, „Към пропаст" от Ив Вазов и др., понеже той отричаше тяхната литературна стойност.

По-късно, като се сблъска с действителността, Славейков почна да се коригира и предприе много работи, които щяха да допринесат доста много за стабилизирането на театъра, но понеже отношенията му с м-р Н. Мушанов се бяха влошили много, поради спора му с Оперната дружба, която Славейков не искаше да я допусне да играе в Народния театър, неговите планове се объркаха.

И така, всички усилия, кои- Славейков не искаше да до- [illegible] стремежа на Оперната дружба за настаняването ѝ в Народния театър претърпя пълен неуспех и понеже не можеха да се погодят по този въпрос с м-р Мушанов, той бе принуден да си подаде оставката и се оттегли завинаги от Народния театър.

Това беше голяма загуба за българското театрално дело и не напразно нашият именит художник Ал. Божинов в карикатурата, която той даде тогава по този случай, Пенчо Славейков, при напущането директорската си длъжност, *бе задигнал на гърба си целия театър!* . . .

Иван Попов
заслужил артист от Нар. театър

Периодът 1895—1912 год. у нас може да се определи като една, макар малка, епоха на значителен културен и стопански подем и високо национално и социално политическо напрежение. По-особено трябва да се има предвид, че в това време се подготвиха и се създадоха предпоставките на големите събития от 1912—1913, 1915—1918 год. Тук нас ни интересува главно културния елемент и ние ще се спрем и ограничим върху него. Тоя момент по-особено и по-ярко се представя от литературата и литературните групировки на времето. Литературните отношения обаче намират попряко и по-далечно отражение в другите изкуства, по-особено в деятелността на Народния театър. Главните и с по-особено историческо значение групировки са пет. На първо място с орган сп. *Мисъл* стои кръжецът на Пенчо Славейков, д-р К. Кръстев, П. К. Яворов и П. Ю. Тодоров. По дух и характер, макар и не пряко включен в тоя кръжец, може да се причисли и Елин Пелин. Успоредно с него с широк обсег на действие стои кръжецът на Иван Вазов, към който принадлежат Михалаки Георгиев, Ст. Михайловски и К. Христов, от които последните двама са правили прибежки към кръжеца на П. Славейков. За свое независимо положение са се домогвали в свои периодически издания — *Селска пробуда, Наш живот* и другаде — Ц. Церковски и А. Страшимиров. Първият — селскобитов и социален поет и повествовател, вторият — повествовател из политическите борби на своето време и из градските нрави — тесни и широки социалисти — възглавявано от Д. Благоев и Янко Сакъзов, има своите средища около списанията *Ново време, Ден, Общо дело* и *Съвременна мисъл*. Между по-старите литературни дейци от кръжеца на *Ново време* получава историческо утвърждение Д. И. Полянов. По-късно се образува около сп. *Демократически преглед*, уреждано от Т. Г. Влайков, особено средище под девизите на народно-битовата традиция и морал, на солидаристическия демократизъм и кооператизъм.

Пенчо Славейков стои начело на четворния кръжец, който през тази епоха, може да се каже, упражнява културно господство. Той почти общо се признава за върховен авторитет във всичко, което засяга литература и култура изобщо.

ВЪРХУ ФОНА НА ГОДИНИТЕ

Когато в 1906 година дойдох в София и завързах с хората от този кръжец връзки — които впрочем никога не са били много близки — П. Славейков имаше едно утвърдено име като поет и упражняваше значително влияние върху литературата и изкуството изобщо. Неговият авторитет беше достигнал вече една степен, която правеше да го признават достоен съперник на Вазова. Обаянието и авторитетът му имаха вече здрава основа в големите му лирико-епически сбирки *Епически песни* (1896 г.) и *Блянове* (1898 г.). Той беше една забележителна фигура от това време на софийския кръгозор. Малко превит, с дебел бастун в ръка, тромав, поради своя недъг, той се движеше всекидневно между дома си и Народната библиотека, понякога и към кафене „България", по-често придружаван от някой събеседник. По обед в кафене „България" сегиз-тогиз той се забавляваше с игра на шах, заобиколен от мнозина любопитни наблюдатели. Той беше любезен събеседник, благосклонен съветник към ония, които се обръщаха към него за съвети по литературни или изобщо художествени въпроси, но твърде сдържан арбитър по тях. В разговорите със своите събеседници той често подхвърляше драстични изрази и остроти. През 1910 година, когато излезе сбирката му *На острова на блажените*, той преживя един истински триумф, далеч морално по-ценен от всякакъв юбилей. Успехът на този негов сборник беше шумен, спонтанен, без нарочна подготовка и донесе на поета едно удовлетворение от най-висока морална проба. Този спонтанен и шумен триумф на *Острова на блажените* може да се сравни само с впечатлението и успеха на Вазовия роман *Под игото* на своето време. Това беше, може да се каже, в най-добър смисъл една истинска сензация. Тази книга на деветнадесетте маски на П. Славейков, между които с особена сила изпъкват маските на Иво Доля, Бойко Разляла, Секул Скъта, Видул Фингар и др., беше приета и почувствувана от почти цяла образована България като изобилен опреснителен извор на благородни пориви, високи подеми на духа, тихи радости и тъги, възторзи, възмущения и язвителни насмешки над тържествуващата посредственост и полукултура.

В края на 1908 година П. Славейков стана директор на Народния театър. Скоро обаче, поради различие във възгледите си по някои въпроси с Министерството на народното просвещение, той се видя принуден да напусне театъра. Току след него аз постъпих директор и можах да констатирам благотворните последици от дейността на П. Славейков тук. Той беше донесъл нов дъх в театъра и внушил на артистите ново сериозно отношение към сценическото изкуство. Традиционният дух на импровизация и на творчество по моментно вдъхновение бяха получили сериозен удар и бяха почнали да отстъпват място на убеждението, че освен таланта е необходим труд и сериозна подготовка за всяка задача, поверена на артиста. Той управляваше театъра по-малко от директорския кабинет, отколкото от сцената, зает там с режисура. Обаянието, което П. Славейков имаше като поет, в скоро време се превърна в авторитет на голям сценичен художник. Неговите литературни и исторически бележки върху пиесите, авторите, психологическите му обяснения на характерите, бележките му върху мизансцен, върху артистично изпълнение, държане, движение и жест са се приемали с признание и пълно подчинение. В театъра той наистина намери значителен състав от вече напълно проявени артистични дарби, кавито бяха Сава Огнянов, Атанас Кирчев, Елена Снежина, Христо Ганчев, Адриана Будевска, Васил Кирков, Гено Киров, Вера Игнатиева, Петър Стойчев, Толорина Стойчева, Мария Хлебарова, Никола Щърбанов, Коста Стоянов, Златина Недева, Екатерина Златарева, Иван Попов, Кръстю Сарафов, Стоян Бъчваров и др. — но той има заслугата да подигне артистичното съзнание у тях и да ги укрепи като артистични сили, които в рамките на един грижливо подбран репертуар създадоха неповторена още епоха в историята на Народния театър. След излизането си от театъра П. Славейков се върна в Народната библиотека, отгдето беше излязъл. Там аз след повече от 10 години като директор имах случай да позная и по-отблизо да изуча неговата деятелност, проявена главно по отношение на правилно и изобилно снабдяване на Народната библиотека с чужда литература.

Божан Ангелов